

Varijacija humanističkih tipova pjesme - Pretvorba od školske odnosno crkvene pjesme do svjetovne narodne pjesme u Mađarskoj

Humanistička oda je vrsta pjesme u pedagoške svrhe za uvježbavanje horacijskih i drugih antičkih metara pomoću skandiniranja i homofone, višeglasne prakse pjevanja.¹ Neke melodije takvih metričkih oda primljene su u toku 16. st. i u crkvene pjesmarice različitih konfesija.

Humanističke pjesme dospjele su rano u Mađarsku, jer je u prvu zbirku oda Petra Tritoniusa izdala »Sodalitas Litteraria Danubiana«, koja je imala dobre odnose s Mađarskom. Mađarski učitelji koji su se poslije vratili iz Krakova, a zatim iz Wittenberga i drugih njemačkih akademija, potrudili su se da slijede svoje inozemne uzore i u vlastitoj domovini. U Siebenbürgenu, koji je tada spadao pod Mađarsku, imala je Honterova latinska škola u Kronstadtu (mađ. Brasso) mnogo učenika mađarske nacionalnosti. Ovdje je 1548. izšla značajna zbirka »Odae cum harmoniis«.²

U mađarskim latinskim školama, najprije u Sarospataku, bili su Olthofovi napjevi pjevani uz G. Buhananove metričke psalme; onda je Imre Ujfalvi izdao u Debrecenu, nažalost samo fragmentarno, ali s potpunim kazalom sačuvanu školsku pjesmaricu sa 125 latinskih i 48 mađarskih pjesama. Osim Buchanana uzima ta zbirka neke latinske verzije njemačkih crkvenih pjesama iz »Libri tres odarum ecclesiasticarum« Wolfganga Ammona (Frankfurt/M, 1578), i to vrlo vjerojatno iz 1591. izdanog proširenog izdanja.

Možda se u našim školama nisu nikad pjevale višeglasne latinske pjesme. Ta se okolnost može svesti, osim na kalvinističku ortodoksnost, možda i na nesklonost Mađara prema višeglasnosti. Stvarno su se metričke pjesme pjevale većinom samo jednoglasno s tenorom (cantus firmus) ili s bezbojnijim diskant-glasom, ili se je samo intonacija davala iz crkvenih pjesmarica. Takva primjena može osobito lako navesti na daljnje melodiske varijacije. Postoji načelna razlika između starije i novije kvantitativne metrike s jedne strane kao i između mađarske prozodije zasnovane na akcentu i taktovnoj artikulaciji. Iz toga proizlazi da je preuzimanje takve vrste pjesama u mađarsko općinsko pjevanje i preko toga u narodnu pjesmu moguće ostvariti samo pomoću njihovih daljnjih varijacija. To je često prouzrokovalo preoblikovanje — proširenje ili redukciju — melodija, ali i u svakom slučaju obogaćenje glazbenih izražajnih oblika datog kulturnog područja. Ti antički primjeri utjecali su s jedne strane na nacionalnu vegetaciju pjesme, s druge strane promijenila je njena snaga oblikovanja melodija daleko-sežno preuzete glazbene posuđene oblike.

U tom procesu odigrala je — ne malu ulogu poljska, odn. češka himnodija, koje su mađarskoj prosodiji u neku ruku bliže. Najzad su se u mađarsku praksu uživjele one vrste humanističkih

melodija koje su po svojem sastavu i po svojoj lozibele mađarskom glazbenom ukusu prikladne i »ab ovo« privlačne na asimilaciju. Neke od njih su time što su svojim varijantama, koje su preuzete u crkvenu zbirku pjesama, i kao melodijeske vrste novijeg mađarskog stila narodne pjesme, oživotvorne bogatu vlastitu vegetaciju varijanata.³

Kolektivni instinkt i anonimni stvaralac melodija usmene kulture nikad ne pitaju za klasično pravilo glazbene varijacije. Oni se samo poigravaju oblicima koji su dospjeli do njih i crpu iz sировine koja dolazi bilo s koje strane nove, često zapanjujući originalne produkte. Anonimni stvaralac obogaćuje i razvija ujedno svoj vlastiti stil, a da ne napusti ili razori njegov praznačaj. Ova dvostruka funkcija očituje se osobito jasno u uzajamnom djelovanju crkvene i narodne pjesme u Mađarskoj.⁴

Narodni pjevač ne može nikada reći iz koje podsvjesne reminiscencije dolazi njegova inspiracija motiva i oblika. Ako mu koji inteligentni istraživač glazbe izvede koju poznatu crkvenu pjesmu i njezinu varijantu narodne pjesme, samo će iznimno prepoznati njezino srodstvo. Ni kod melodija koje spadaju u isti krug varijanata neće prepoznati njihovu povezanost. Varijante koje je on izumio nisu svjesno planirani učinci, nego instinktivne kreacije. Jedna takva vegetacija pjesme, koja se često proteže kroz stoljeća, može i u kojoj nenapisanoj, usmenoj glazbenoj praksi postati isto tako puna boja i oblika kao kakva uvertira kojeg visokoobrazovanog stručnjaka. Tako npr. neće one orkestralne »Paun-varijacije« Z. Kodalya u svojoj kompozitorskoj veličanstvenosti nikad posve iscrpiti one ugađajne i kompozitorske mogućnosti koje se nalaze u živim varijantama osnovne teme narodne pjesme. Broj mogućnosti varijacija je skoro beskraj. Mogla bi se u nekom poretku usporediti dugi niz melodija; susjedne melodije bile bi skoro identične, a one udaljene jedva još slične. Za prelaz među tipovima služe izvjesni mješoviti tipovi,⁵ kako se to može i u mađarskoj narodnoj glazbi pokazati.

U mađarskoj praksi pjevanja 16. stoljeća najuobičajenije su, kao i u raznim drugim zemljama, sapfiskske forme.⁶ Osobito su dva tipa melodije već iz početka služili kao spojne točke za razvojni proces koje se je već onda mogao primjetiti, čiji je krajnji rezultat bila mađarska narodna pjesma novoga stila. Taj stil bazira s jedne strane na prastaroj izmjeni kvinta, s druge strane na arhitektonskoj strukturi na koju se može naići i u nekim tipovima evropske pjesme. U našem tumačenju nekih stupnjeva i tipova toga razvoja polazimo od toga da tematska slika više puta ponavljanih — u našem slučaju četverorednih — strofa nalikuje slijedećem muzičkom meandru:

A A A₅ A₃ A A A₅ A₅ — — — — — A A A₅ A₅,⁷
pri čemu mogu razvrstavanjem strofnih granica nastati slijedeće grupacije: A A A₅ A₃ ili A₃ A₅ A A ili A₅ A A A₅ ili: A A₅ A A. Ili na melodijskim linijama različite teme: A A B B — — — — do A B B A itd.

A budući da je u zapadnoevropskoj tradiciji prevladala *gornja* transpozicija kvinte — pomislimo na princip gradnje Duxa i comesa u fugi — dobilo je ponavljanje A-linije u gornjoj kvinti, u glazbenim malim oblicima, osobito u arhitektonici novije mađarske narodne pjesme — iz početka samo kao slobodna transpozicija — i u uporabi oblika luka važnu ulogu. Žato se u mađarskoj narodnoj glazbi mnogo češće nalazi formula A A⁵ B A, nego ona kao mali oblik sonatske rečenice shvatljiva struktura: A A B A.⁸ Ali budući da se linija A⁵ često ponavlja i često zauzima mjesto treće linije B, pa se čak i sama mijenja u jednu, isto tako na 5. stupnju završujući liniju B, dobiva se četvrti i posljednji onih četiriju karakterističnih formula novijeg stila:⁹

A A B A — A A⁵ B A — A B B A.

Nije moguće u okviru kratkog referata pružiti podrobnu analizu primjera. Narodno-glazbene varijante u toku izmjenjivanja i asimiliziranja humanističkih posuđenih formula pokazuju jaku tendenciju prema razvitku zatvorenih, po mogućnosti što više izometrijskih tipova, da bi te — posuđene formule — nadoknadle novim, odsada vlastitim stilskim varijantama melodija.

KORNÉL BÁRDOS, Budimpešta (Mađarska)

Protestantske varijante gregorijanskih himana u Mađarskoj

U pitanju gregorijanske glazbe mađarskih protestanata, koja je u 16.—18. st. cvala, bavilo se dosad opširno varijantama Muke, himana i Tedeuma. Predane melodije su od početka u vezi s tekstovima mađarskog jezika; nemamo podataka o praktičnom pjevanju na mađarskom jeziku.

Kod Muka se je pokazalo da čuvaju takozvani Mol-tip iz srednjeg vijeka, ali ne preuzimaju tradiciju susjednih zemalja, osobito ne njemačku tradiciju. O tome, kao i o bogatstvu varijanata referirao sam 1971. u Vadsteni. Janka Szendrei bavi se potanko mađarskom tradicijom Tedeuma i protestantskom melodijom Tedeuma.² Upravo pomoću te varijante dokazuje nastavak mađarske srednjovjekovne tradicije ove vrste.

Himne sam s Dr. Kalmanom Csomasz-Toth sa-kupio i obradio iz 18 graduala (od toga samo su tri tiskana).³ Naše melodije usporedili smo s mađarskim srednjovjekovnim materijalom izdanim od B. Rajeczkog i s inozemnim melodijama koje su izdali B. Stäblein, J. Zahn i W. Baumker.⁴ Pri istraživanju kasnije tradicije himana služili smo se onim što se pojavljuju u kasnijim mađarskim pje-

Napokon treba osobito istaći da većina mađarskih humanista koji su umjeli u antičkim metrima već kao studenti pisati čak i vrlo elegantne latinske pjesme, iste metričke forme nisu na materijem jeziku skoro nikad — ili ako jesu, onda prično nespretno — upotrebljavali.

Svoje mađarske stihove sastavljadi su skoro uvijek u nacionalnim oblicima s taktom katkada posuđenim od blaga susjednih naroda.

BILJEŠKE

1 — Vidi MGG 6, 907 i slj.

2 — B. Szabolcsi, Die metrische Odensammlung des Johannes Honterus, u ZfMw 13' (1930—31), 338—340;

K. Csomasz — Toth, A humanista metrikus dallamok Magyarországon (metričke humanističke pjesme u Mađarskoj) Budimpešta 1967. sa sažetim prikazom na njemačkom jeziku. Uspoređi takoder JLH (1970) 248 i 15 (1971) 273.

3 — Csomasz — Toth 108 slj.

4 — Usp. Z. Kodály, Die ungarische Volksmusik, Budimpešta 1956. str. 95—103.

— Kao na pr. latinski himni »Veni redemptor gentium« i »Christe qui lux es et dies«.

6 — Od drugih formi bili su u upotrebi versus asclepiadeus, versus alcaicus i phalaetus, nešto rijedje takoder hexametar i distichon.

7 — Broj indeksa dole ili gore upućuje na donju odnosno gornju kvintu (kvartu ili tercu).

8 — U skladu s time odgovaraju redovi melodija A A B B ekspoziciji — ponavljanju — prerađivanju — reprizi u rečenici sonate.

9 — Vidi MGG 13, 1057—1058 (dalje za literaturu 1060 slj.), nadalje W. Wiora, Das deutsche Lied, Wolfenbüttel-Zürich 1971, str. 42. i 44.

smaricama kao i onim što i sada živi u narodnoj glazbi.

Graduali koje smo pregledali sadrže ukupno 132 teksta himana, pojedini izvori između 22 i 82. Samo vrlo malo himana imaju fragmentarne izvore. Za varijaciju melodija himana mogu se navesti uglavnom *tri razloga*, odn. *tri načina*:

1. Varijante koje proizlaze iz prevođenja teksta,
2. Varijante s promjenom vrste tona,
3. Varijante pojedinih tonova i grupa nota.

1. Varijante koje proizlaze iz prevođenja teksta

Srednjovjekovna melodija ostaje (s ambrožanskim, sapfijskim, asklepijadskim i dr. oblikom) nepovrijedena, čak kad je spojena i s novim tekstom, ali se broj slogova povećava ili smanjuje često u pojedinim recima teksta. Kad bi se to samo rijetko događalo, moglo bi se smatrati pogreškom prevođioca, a sigurno se i to katkada događa. Međutim, u to je doba bilo prevođenje takozvanih klasičnih oblika stihova na mađarski je-